

Zuberoa: mitoan ezaguna, errealtitatean ezezaguna

Allande Sokarros

Zuberoa aipatzen hastean, lurralte historikoa dut –nola ez?– aintzat hartuko; ez, ordea, Parisko botere erdiratzaileak deseinatutako esparru administratibo ezosoa. Ezen, denetan eta beti egin duen legez, Frantzia ahalegindu da bere menpean hartutako lurralte historikoak osotasunean ez sartzeko bere marko administratiboetan. Halaxe egin du, esaterako, Naoned edo Nantes hiriburu duen Loire Atlantique departamendua Bretaniako eskualdeari kenduz eta Pays de Loire eskualdean sartuz, Korsikako eskualdea eratzean bi departamendutan zatitzuz, Saboia eta Alsazia ere bi departamendutan bananduz. Ez da uste izan behar kasualitatezko kontuak direnik hauek, Parisek inork baino hobeto menperatzen baitu, “agintea bermatzeko, zatiketa sortu behar da” esaldian laburbildutako jokabidea.

Zuberoa aipatzearen harira bueltatzearren, gogoraraz dezagun –Turismo Ekintzetxearen esaera antzeko bat ematen badu ere...– Euskal Herriko probintzia txikiiena dela, lurralte eremuz zein ere bizi-lagun kopuruz. Beti ere, lurralte historikoaz mintzo garela, 765 kilometro karratuko esparru batean, 15.000 lagun inguru bizi gara. Lurralte mugakide ditugu, ekialdean eta iparraldean Biarno, mende-

baldean Baxenabarre edo Nafarroa Beherea eta hegoaldean Nafarroa. Hiriburua Maule-Lextarre dela esan ohi da, baina nik esango Lextarre dela, zeren eta, Maulekin udalerri bakar batean uztarturik egotea XIX. mendekoa besterik ez baita. Alta, udal kargudun batzuen jokaera tamalgarriz, gertatu izan da Zuberoako hiriburu historiko Lextarreren izena bera ere desagertarazi zutela garai batean, izen ofizial modura Mauléon-Soule hartuta. Eskerrak atzera egin dutela gerorago, eta, gaur egun, udalaren agiri ofizialetan, berriro ere Maule-Lextarre da agertzen. Haatik, bai Zuberoan bertan, bai lurraldetik kanpo, Hego Euskal Herrian esaterako, nor edo nori eskatuko badiozu zein den Zuberoako hiriburua “Maule” soil-soilik erantzungo dizuela ziurtatzat eman daiteke. Honek esan nahi du, hain zuzen, oroitzapen historikoaren zinezkotasuna geure baitan eduki behar dugula, lehenik eta behin.

43 udalerri, lau kantonamendutan banatuak

Gogoetaldi sasi-filosofiko hauek utzita, jarrai diezaiodian Zuberoaren aurkezpen orokor honen hariari. Zuberoa 43 udalerritan banatuta dago eta ez 42tan, *Euskal Hiztegi Entziklopedikoak* iritzi dion bezala. Hasieran aipatzen nuen frantses administrazioaren jokabide zitalaren ondorioekin hortxe dugu, hain zuzen, topo egiten. Parisen ikuspundutik, Zuberoa bi kantomenduk eta 35 udalerrik osatzen dute. Maule-Lextarreko kantonamenduan 19 udalerri bilduta daude eta Atharratze-Sorolützeoan beste 16. Alabaina, Zuberoako lurralte historikoa aintzat hartzean, beste zortzi udalerri badaudela esan behar da, zazpi kokatzen direlarik Donapaleuko kantonamenduan eta bat – Eskiula –hau da *Euskal Hiztegi Entziklopedikoari* ahaztu zaiona– Olorue-mendebaldea kantonamenduan jarri dutelarik, Biarnoko hainbat udalerriren artean.

Zuberoa, beraz, 43 udalerritan banatuta dago, baina herriak gehiago dira. Izan ere, euskara batuak udalerri eta herrien artean egi-

Zuberoa: mitoan ezaguna, errealitatean ezezaguna

ten duen ezberdintasuna guztiz egokia da esaldi hau azaltzeko. Frantzian, XIX. mendearen amaierarat, jokabide nagusi bat egon zen, herrien artean elkartzeak bultzatzeko eta udalerri berriak eratzeko. Ez dakit zerk eragin zuen bateratze prozesu hau; agian Jean-Louis DAVANT bezalako historia aztertzaile batek argitu ditzake gertaera honen nondik norakoak. Dena den, Zuberoan, estatu frantziar osoan bezala, herriak bateratzeko eta udalerri berriak eratzeko prozesu hau egon egon zen. Gertaera honi, haatik, herri andanak gogor egin zion.

Maulekin uztartuta egotearekin, Lextarre, Zuberoako hiriburuari gertatu zitzaiion moduan, udalerri berri batean sartutako hainbat herri desagertzen bezala dira esaldietan, sarritan bizilagun gehien dituen herria, zeinetan ere udaletxea topatzen dena, bakarrik izendatzen baita. Hala, jendeari, Zuberokoari baita ere, entzungo zaio esaten “Maule” eta ez “Maule-Lextarre”, “Atharratze” eta ez “Atharratze-Sorolüze”.

Jakin badakit, zaila dela sinplifikatze eta laburbiltze honi gogor egitea, eguneroko mintzamolde arruntean. Alabaina, Zuberoaz mintzo garen abagune hau egokitzalet jotzen dut lurrealdeko herri guzti-guztien izenak emateko, gaur egun osatzen duten udalerrien erara baldin bada ere. Ordena alfabetikoaren hariari jarraituz, Zuberoako herriak honako hauek dira, beraz : AIHARBE; ALOZE-ZIBOZE-ONIZE-GAINE; ALTZAI-ALTZABEHETI-ZUNHARRETA; ALTZÜRÜ-KÜ; ARROKIAGA; ARÜE-ITORROTZE-OLHAIBI; ATHARRATZE-SOROLÜZE; BARKOXE; BERROGAINE-LARÜNTZE; BILDOZE-ONIZEPEA; DOMINTZAINA-BERROETA; ESKIULA; ETXARRI; ETXEBARRE; EZPEIZE-ÜNDÜREINE; GAMERE-ZIHIGA; GARINDAINE; GOTAINE-IRABARNE; HAUZE; IRURI; JEZTATZE; LAKARRI-ARHANE-SARRIKOTAGAINE; LARRAINE; LEXANTZÜ-ZUNHARRE; LIGI-ATE-REI; LIGINAGA-ASTÜE; LOHITZÜNE-OIHERGI; MAULE-

LEXTARRE; MENDIKOTA; MITIKILE-MENDIBILE-LARRO-RI; MONTORI (BERORIZE); MUSKILDI; OSPITALEPEA; OZERAINE-ERRIBAREITA; OZAZE-ZÜHARA; PAGOLA; SOHÚTA-HOKI; SANTA-GRAZI (URDATX); URDIÑARNE-GARAIBI-LANBARA; ÜRRÜSTOI-LARRABILE; ZALGIZE-DONAZTEBE. Ororen buruz, beraz, eta zenbaketan akatsik ez badut egin behintzat, Zuberoa, 43 udalerritan eratutako 70 herriz osatuta dagoela esan daiteke.

Etxaldeak handitu, etxaldeak gutxitu...

43 udalerri, 70 herri eta 15.000 bizilagun baino ez... Zifre hauek beraiek nahikoa agerian uzten dute Zuberoak jendetza galtze larria pairatu izan duela, mendeetan zehar. Ez naiz hasiko hainbat mende-tatik egondako jendetza urritze honen zenbakietan aipatzen, honek berak aipagai zehatz bat beharko bailuke. Gizarte-azterketarako gai-tasunik ez dutan arren, biztanleria huste honen eragile nagusietan ekonomia bizipideen kontua bakarrik aipatuko dut. Zuberoa, mendeen barrena, laborantza eta abelzaintza lurraldea izan da eta geratzen da oraindik ere. Nekazaritzak eta udako urtaroen oraindik ere labo-rari ugarik eusten dioten mendi artzantzak ekonomia alor honen bi-lakaerei, nahitaez, egokitu behar izan diote. Bilakaera honek Zuberoako laborari etxaldeen lur eremuz etengabe handitzea eragin du. Bilakabide honen “lagungarri” izan da, baina, etxalde ugaritan –men-dialdeko herrietan gehien bat, baina ez bakarrik– segidarki ez egotea. Horiek horrela, ainitz kasutan, segidarki duten edo jarduleak laneko adinean dituzten auzoko etxaldeek dituzte eskuratzentz segidarki ez duten etxaldeen lurrak. Baten batek pentsatuko badu ere, hori hobe dela nekazaria ez den norbait etxalde horien jabe jartzea baino, ger-tatzen dena da, haatik, etxalde bat –edo bat baino gehiago– desager-tzen dela (direla), beste bat –beste batzuk– handitzearekin batera. Zuberoako laborantzak jasaten ditu ere, lurraren gaineko dirujokoa-

Zuberoa: mitoan ezaguna, errealitatean ezezaguna

ren edo espekulazioaren ondorio larriak. Kontu baikorrapa aipatzearen, haatik, esan daiteke Zuberoan laborantzan plantatzea edo jartzea beste ainitz lekutan baino sendoagoa dela. Guztiz baikorra da ere, laborari batzuek euren lanbidearen eta euren lan ekoizpenen eskuetan hartzean urrunago joatea, AZKORRIA gasmategi kooperatiba eratu dutenek egin duten bezala. Atal hauetako guztiak azaltzea eta aztertzea nik baino hobeto eta zehatzago egingo du Dominika AGERGARAI Urdiñarbeko laborari eta AZKORRIAKO partzuerrak.

Espartiñagintzaren gainbeheratik...

Laborantzatik kanpoko Zuberoako bestelako lan arloen aipamenean ere ez naiz sakonegi sartuko, atzoko, egungo eta biharko egoeren azalpenean eta azterketan errazago eta jakintsuago ibiliko baitira Mixel ETXEBEST eta Jakes ETXEBERRI enpresariak. Ausartuko nintzateke esatera, haatik, industria alorrean egondako gaitzalditik aldentzen hasiak garela. XIX. mendean eta XX. mendearen erdialdetik apurtxo bat harat, espartiñagintzaren handizki garatzeak bultzada nabarmena eman bazion ere Zuberoako ekonomiari, kautxugintzarenkin batera ia bakarra zegoen lanbide honen gainbeherakadak oso kinaka larrian utzi zuen lurrealdearen industria arloa. Hautetsiek eta bestelako kargudunek ahaleginak oro egin zitzuten hondamen honi aurre egiteko, baina, Zuberoan, estatu frantziarreko beste edozein lekutan bezala, jakin beharra dago politika ekonomikoaren finkapenerako ahalak, fiskalitate baliabideak eta, ororen gainetik, instituzio erabakiguneak lurrealdetik kanpo direla. Azken 20-25 urteotan, aipatutako atal horietan, aurrerapausu batzuk egon badira ere, diru iturri nagusien kontua, oraindik ere, Pariseren eta haren instituzio ordeen –Bordeleko Eskualde Kontseiluaren eta Pauko Kontseilu Nagusia–ren– eskuko geratzen gara. Edozein esku-hartze publikorentzako, gaur egun ere, eskale modura ibiltzerat behartuta gaude Zuberoan eta Ipar Euskal Herrian, oro har.

...lan alor berrien garatzeari

Espartíñagintzaren eta zapatagintzari lotutako beste lan arloen hondatzeak, berregituraketa sakon batera behartu zuen Zuberoako industria. Hargatik, espartíñagintza ez da erabat galdu. Industria mailako enpresa bakar bat geratzen bada gaur egun –Tauzin izenekoa–, artisau mailako espartíñegile andana bada. Ekoizketa handiko enpresei –Txinakoak edo beste– aurre egiteko gisan, kalitatezko ekoizkinetan finkaturik daude eta badirudi aukera ona dela. Espartíñagintzak dirau beraz Zuberoan, baina ez da, gaur egun, industriako lan arlo ia bakarra, ezta nagusia ere. Arlo ezberdin ugaritako enpresak aurki daitezke orain gure lurraldean, argi geratu baita dibertsifikazioa dela merkatu ekonomian gerta daitezkeen gorabeherei buru egiteko erarik hoherena. Industria langintza ezberdin hauen artean aipa ditzaket, besteak beste: animalentzako hazkurri fabrikazioa (ISPAC), segurtasun bota eta zapatagintza (ETCHE sécurité), Elastomero industrialetan diharduen lantegi bat (EMAC), azken garaiotan nabarmen garatu den xerriki mozkinetako fabrika bat (Orok Bat), aerau-notika piezak egiten dituen enpresa bat (EMECA), orain dela gutxi sortu den pintura industrial fabrika bat (SPI Aero). Aipamen berezi bat merezi du orain dela hogeita bost bat urte sortu zen eta eraikinentzako burdineriagintzan diharduen ALKAR kooperatibak. Industria mailako Zuberoako kooperatiba bakarra den lantoki hau oso sendo dabilela begi-bistara ematen dute, Maule sarreran, Donapaleu aldetik etortzean, errepide alboan ageri diren bere lantoki gaitzek. Oker ez banago, ALKAR kooperatibak berrogeitik gora lagun ematen dio lan gaur egun. Azpimarratzeko litzateke ere Zuberoako industria arloan, enpresa taldearen kontzeptua garatu duela Artzainak ize-neko holdingak, baina honen berri zehatzago eman dezake Mixel ETXEBEST enpresariak, berak zuzentzen baitu hau.

Industria arloez gain, etxe eraikintza eta herri lanetako enpresa nahiko sendoak ere badaude –Arla, Etxe-Berri, Haztoi, Rospide– bai-

Zuberoa: mitoan ezaguna, errealitatean ezezaguna

na sail honen egoeraz eta ikuspegiez berri gehiago jakin dezakegu Jakes ETXEBERRIren ahotik. Ororen buru, beraz, Zuberoako ekonomia egun goibeletatik pixkanaka-pixkanaka aldentzen ari dela ematen du, baina, berriz ere, herrian bizi nahi izatea ez dela nahikoa ozen esan beharra bada. Herrian bizitzeko eta bizi pideak garatzeko baliabideak – instituzionalak, fiskalak– behar dira eta hauek lortzea, Frantzian, oso erronka zaila da.

Kultur oporatasunaren atzean, euskararen egoera larria

Zuberoaren panaroma honen bukaerako zatia euskal kulturaren aipatzearekin egingo dut. Gure lurrardeaz kanpoko euskaldun edo euskal herritar askorentzat –Hego Euskal Herriko askorentzat bereziki– Zuberoa mito antzeko bat da. Euskalki eta kultur adierzbide nahiko berezietako lurra. Alabaina, mitoek, sarritan, ustekeria oker asko deramatza. Hala, lehen adibide bat aipatzearen, hizkuntzaren erabilera neurketarako hainbat ikerketak ondorioztatu dute Zuberoa litekeela Euskal Herriko eskualde euskaldunenatik bat. Nahiago nuke egia izango balitz... baina ez dela egia badakigu ongi Zuberoan bizi garen euskaltzaleok. Ipar Euskal Herri osoan bezala, euskara oso kinka larrian dago Zuberoan eta egoera honi buelta emateko indar egite oso gutxikoak dira ikastolak edo gau eskolak. Hauek, jakina, behar-beharrezkoak dira, baina askoz eta askoz ere baliabide indartsuagoak beharko dira –epe laburrean– indarrean jarri, gainbehera honi buelta emateko.

Orduan zer? Zuberoan oso gutxik dakite euskaraz? Edo gutxik era-biltzen dute? Kontua da norbaiti soil-soilik eskatzen badiozu euskaraz badakien, baietz erantzungo dizuten andana egongo da. Alabaina, euren euskararen ezagutza zelakoa den –hiztegi ezagutzan edo irakurtzeko zein idazteko ahaletan– aztertzeko orduan, argi eta garbi agertuko da euskararen euren ezagutza erabat gutxikoa dela. Nabarmen dago ere, Zuberoan, eta oro har Ipar Euskal Herri osan, euska-

ra ez dela –eta aspaldidanik– gizarte harremanetarako eta loturetarako tresna. Jendeak, euskarari atxikimendua diola esango badizu ere, aurrerantzean egon dadin ozen aldarrikatuko badizu ere, euskarak ekonomia eta gizarte harreman eta jardueretarako balioa duela, oso gutxik sinesturik daukate, abertzale euskaldun (guztiak ez daude hala, baina) batzuk ezik. Orduan, bai, Zuberoak kanpo alderat erakuts dezakeen euskal kultur sorkuntzarako gaitasunak halako ustekeria bat hazi dezake. Hala, 2006. urteari soilik atzera begirada bat emanda ohartu gaitezke egon zirela Urdiñarbeko maskaradak, Santa Graziko pastorala, *Jesús* pastorala, *Oihерко* trajeria, *Aitzina Pika* kantu eta dantza ikusgarria, *Xiberoa Kantüz* kantaldia, eta ziur aski ahaztu egiten dutan zeozer gehiago ere. Alabaina, ezkorregia izatea egotzikor badiit baten batek, euskal kultura lanen oparotasun honek ez du esan nahi euskara eta euskal izaera sendo daudenik Zuberoan, ezta gutxiago ere. Iruditan azaltzea baliatuz, esango nuke oparotasun hau zinemaren baliatzen diren apaindurak bezala dela, atzean aldiz hutsunea dagoelarik. Ez dakit buelta eman ezineko pundura iritsiak garen –espero dut ezetz–, dakidana da aldiz pastoraletan edo maskaradetan ari diren gehienak erdara hutsean ari direla ikusgarri zatietatik kanpo –euskaraz dakitenak izanda ere–, dakidana da Zuberoa osoan dauden hogei edo ez dakit zehazki zenbat dantza eskoletako ikasleetan oso gutxik dakitela euskaraz, dakidana da euskara ondo idatzian irakurtzen dakitenak oso-oso gutxi daudela, dakidana da Zuberoako edozein herritako plazara hurbilduz geroz –bai eta herri ustez euskaldun bat izanda ere–, haurrak eta gazteak ez direla euskaraz hitz egiten entzungo...

Ikuspegি baikorrez amaitzeko, haatik, oso nabarmen dago, aldiz, hautetsi edo kargudunen artean, orain dela hogei edo hamar urte ere hauteman zitekeen euskararen alderako etsaigo edo uzkurkeria jarretako garai haiiek atzean daudela. Gaur egun, Zuberoako seinalaztapen ia-ia guztia elebiduna da eta botere publikoek dute euren gain hartu, euskararen salbatzeko eta garatzeko neurriak eta epeak zehaz-

Zuberoa: mitoan ezaguna, errealitatean ezezaguna

ten dituen *liburu zuria* aho batez onartu du ‘Xiberoa’ Herri Elkargoak, aho batez ere erabaki da Atharratzeko kantonamenduko ikastola diru publikoarekin eraikitza, *Xiberoko Botza* euskal irratia babes zabela dauka herritarren eta herri kargudunen artean, euskarazko ikusgarriak diruz lagunduak daude...

Herri kargudunen eta herritarren aldetik, euskara salbatzeko eta garatzeko nahikaria balegoke beraz, baina eragin handieneko neurriak indarrean jartzeko –euskararen ofizialtasuna lehenik eta behin-bitartekoak ez dira euskal herritarren eskuetan. Ipar Euskal Herriak –Zuberoa barne, beraz–, erabakiak hartzeko eta obratzeko ahalak –euskararen arloan zein beste alor guztietañ– eskuetan izango ez dituen bitartean, besteek dute gure kontura erabakiko.

